

Власенко О., Морару Д. Чехи на Волині: історія та сучасність: збірник наукових праць / за ред. О.С. Березюк, О.М. Власенко. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. –178 с. (С.84-91)

МІЖЕТНІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ ГРОМАДИ ВОЛИНСЬКИХ ЧЕХІВ З УКРАЇНЦЯМИ

Тисячолітня історія українсько-чеських культурних, політичних та економічних зв'язків підтверджує їх велику роль у цій історії та особливий статус в історії Волині, регіону, де такі зв'язки були найбільш інтенсивними. Унікальна сторінка нашого спільного минулого – це масове переселення чехів на Волинь в 60-70-х рр. ХІХ ст. і заснування ними на цих віддалених рубежах Російської імперії десятків чеських поселень. Тоді в безпосередні господарські та культурні контакти вступили десятки тисяч українців та чехів, і ці контакти тривали протягом життя кількох поколінь, аж до тривожних 80-х років ХХ століття, коли у зв'язку з чорнобильським лихом багато жителів двох компактних чесько-волинських поселень – Малинівки і Малої Зубівщини, що на півночі Житомирщини – у більшості своїй вирішили повернутися на батьківщину предків, до Чеської Республіки.

Перші чеські поселення на території Волині виникли після скасування кріпосного права в Російській імперії. Чеська колонізація стала самобутнім історичним явищем. Вона була наслідком складних соціально-економічних та політичних чинників як в Австро-Угорщині, так і в Російській імперії. Причини переселення до Російської імперії у різних верств чеського населення були різні: бідність, безземелля, безробіття, духовна пригніченість, а над усе – пронимецька владна політика в Чехії. Певну роль зіграла також розруха в північно-східній Чехії, Моравії, що було спричинено австро-пруською війною 1866 р.

Про те, що на Волині було багато чехів свідчить клопотання випускника філософського факультету Карлового університету М. Немечека про висвячення його в диякони та прийняття до Волинської єпархії задля служіння «справі православ'я в середовищі його співвітчизників-чехів». Одразу по завершенні навчання, у червні 1891 року, єпископ волинський і житомирський призначив Немечека на посаду чеського місіонера Волинської єпархії. Починаючи з 1895 року, він видавав у Житомирі «PravoslavnýKalendář», а в 1902 році побачив світ його опис чеських колоній Волині «Sborníkčeskéspolečnostizeměvědné».

На Волині чехи були зосереджені в основному у Луцькому, Дубненському, Новоград-Волинському і Житомирському повітах. Переважна більшість чеських колоністів проживали в сільській місцевості, займались землеробством, хмелярством, тваринництвом та різними ремеслами. Однак щодо питання міжетнічного взаємозв'язку висувуються різні погляди взаємовпливу чехів та українців. Українські історики та етнографи радянської доби у контексті тогочасних ідеологічних настанов зазвичай підкреслювали взаємозв'язки «двох братніх народів», економічні та культурні взаємовпливи чехів та українців, що формувалися унаслідок тісних близьких контактів місцевого населення та колоністів. На підтвердження такого підходу в українській історіографії наводяться конкретні історичні факти та об'єктивні аргументи. Зокрема, такі: по-перше, частина колоністів розселялася серед місцевих мешканців, де в змішаних поселеннях жили в окремій частині села або на окремій вулиці; по-друге, упродовж десятиріч спільного проживання з українцями колоністами було накопичено позитивний досвід взаємодії в сфері духовного життя; як правило, чехи відвідували місцеві православні церкви; по-третє, слов'янське походження чехів сприяло їх зацікавленому ознайомленню з українськими традиціями; по-четверте, в побуті поруч з чеською

мовою колоністи нерідко вживали запозичення з української, польської, російської мов. Натомість, у чеських працях стикаємося з протилежними підходами – наголошується роль чехів, як єдиного носія господарського прогресу та побутової культури на відсталих західних теренах Російської імперії. Підсумовуючи такі погляди, варто погодитись з професором Масариківського університету Ярославом Вацуліком, який у своїй багатотомній праці «Історія волинських чехів» доходить висновку, що, «хоча чехи мали вплив на середовище, у якому жили, середовище також впливало на них».

Дослідники у цій галузі стверджують, що співробітництво і взаємодія в господарській діяльності, культурному житті та побуті, які були викликані проживанням в іноетнічному середовищі, створили підґрунтя для розвитку чехів Волині як особливої етнорелігійної групи, традиції, мова та спосіб життя якої зазнавали суттєвих змін. Це підтверджують висновки численних етнографічних експедицій та досліджень 20-30 років ХХ століття. Зокрема, у листі до професора Рихліка від 1929 року, дописувач М. Когоут зазначає: «В нас ще зберігаються старі звичаї та обряди. Суворо дотримуються релігійних свят. Але молодь, на яку вплинули радянські погляди, ставиться до цього не так серйозно». В іншому листі повідомляється: «Внутрішній вигляд кожного житла досить приємний, хоча вже відчувається українізація в стилі. В кожній кухні є піч, здебільшого – цегляна, яка додає затишку під час інтимних вечірок, негоди та в осінні дні».

Отже, розташовуючись на землях, які здавна були заселені корінним українським населенням, навіть при збереженні певної відособленості, колоністи змушені були вступати з ними в різнобічні контакти; перебування в іноетнічному середовищі накладало відповідний відбиток на життєдіяльність іммігрантів, у свою чергу

іноземна колонізація привносила нові риси в культуру місцевого населення.

Найпомітнішими наслідками адаптації чехів до нових умов життєдіяльності стали масовий перехід колоністів до православ'я й білінгвізм. Перехід до православ'я відбувався під тиском влади. Загалом станом на 1889 р. у православ'я перейшло 8699 чеських колоністів Волинської губернії. Однак такий перехід нерідко мав формальний характер для чеської громади, яка потайки продовжувала дотримуватись католицьких обрядів.

Неоднозначним було ставлення до поширення православ'я в чеському середовищі і з боку російських можновладців, частина яких вважала, що перехід православних чехів під захист Синоду ускладнював застосування до них репресивних заходів, як до інших іновірців.

Особливу симпатію до чехів з боку українців викликала їх освітньо-культурницька діяльність. Забезпечення якісної освіти для дітей чехів, які проживали в Російській імперії, було одним із основних завдань. Засновуючи у своїх колоніях початкові навчальні заклади, чехи привнесли на українські землі виплекані в Богемії духовні цінності й педагогічну культуру. Керівництво чеськими школами здійснювала училищна рада, що складалася з трьох обраних і підзвітних громаді членів. Учитель забезпечувався платнею в розмірі 140–250 руб. на рік, квартирою та опаленням. Більшість шкіл, завдяки зусиллям громади, мали зручні приміщення, географічні карти, картини з природничої історії, класні дошки, бібліотеки. Навчально-виховний процес був пронизаний римо-католицькими духовними впливами; викладання здійснювалось чеською мовою. Російська вивчалась як іноземна. Відданість чехів шкільній справі та дисциплінованість була справді вражаючою, наприклад, у грудні 1887 року батьки відправляли до чеської

Терешненської школи дітей, незважаючи навіть на те, що родина вчителя захворіла на віспу.

В роки так званої «коренізації» в 20-30х роках ХХ ст. чеське населення почало активно добиватися відкриття офіційних чеських шкіл.

Чеське населення Житомирщини активно включилося в процес «коренізації», досягло певних успіхів у національно-культурному житті. Так, відбувається з'їзд чеських колоністів Волині, видаються чеською мовою газети комуністичного напрямку – «Kronika», «Volynska Pravda», «Revoluce».

Проте чеську інтелігенцію постійно глибоко хвилювала проблема виживання їхньої спільноти в Україні. Вона, як ніхто інший, відчувала, що на практиці, незважаючи на декларовану політику «коренізації», влада з недовірою і пересторогою ставиться до спроб відродження чеської культури. Дійсно, доба «великого терору» не оминула чеську громаду. Чеську інтелігенцію тодішній політичний режим робив об'єктом цькування та репресій через те, що вона, маючи тісні контакти в середовищі чеського заможного селянства, могла поширити досвід «господарської опозиції» на інші версти населення та очолити цей процес. Цим вона була небезпечна радянській владі. Найбільш резонансною справою щодо чехів Житомирщини у період «великого терору» була так звана справа «військово-повстанської шпигунської організації» «Чеське дружество», яка була сфальсифікована у 1938 р. Серед представників чеського етносу в Україні, що стали жертвами репресій, неможливо не згадати професорів Євгена Рихліка і Олександра Янати, талановитих педагогів Ярослава Боучека і Яна Волседалека, краєзнавця і винахідника Стефана Кржижанека та інших.

Завершуючи висвітлення питання міжетнічного взаємовпливу волинських чехів та українців, варто зацентрувати на тому, що на українських землях

народились діячі, які зробили внесок в культуру Чехії та України водночас. Зокрема, на початку ХХ ст. у Житомирі проживав відомий музикант і мистецтвознавець Ернст Несвадба, який очолював міське музичне товариство. Уродженець села Вільшанки знаний чеський педагог і етнограф Є.А. Рихлік загинув у сталінських енкаведистських застінках. 10 листопада 1906 року в селі Новини Чеські (нині Новини) Малинівського району Рівненської області народився Володимир Лібовицький. В 1923-му він поступив до танцювальної школи Василя Авраменка, яка тоді щойно відкрилася в Рівному. В грудні 1938-го року В.Лібовицький став головним режисером театру «Нова сцена» в столиці Карпатської України в м.Хуст. В «Новій сцені» він поставив, або відновив п'єси «Запорожець за Дунаєм», «Запорозький скарб», «Ой, не ходи Грицю», «Пошились у дурні», «Часи минають» та інші. Найуспішнішою його постановкою була драматична поема Олександра Олеся «Над Дніпром», на прем'єрі якої був присутній і сам автор. Та справжнім шедевром театрального мистецтва мала бути інсценізація поеми Т.Г.Шевченка «Гайдамаки», яка не відбулась через окупацію Західної України.

Окреме місце посідає роль чеської літератури в середовищі поселенців. Одним з найвідоміших чеських поетів, життя яких пов'язано з Україною, був Ян Поспішіл, творчість якого розпочалася в Україні, однак, розцвіла вже після реєміграції в Чехії. Він народився на українське Різдво, 7 січня 1921 р., у волинському селі Глинськ на Рівненщині і походив з родини, яка була добре відома серед чехів України і Росії в другій половині ХІХ – на початку ХХ століття. Його вірші – «*Dumka*», «*Setkání s mládím*», «*Počtyřicetiletch*», «*Vesničkomojena Volyni*», «*Ukrajinská noc*», пройняті мотивом туги за Україною, за минулим. Ці рядки свідчать, що, незважаючи на радість від повернення на історичну Батьківщину, його душа розривалася між

Чехією й Україною. І хай поет писав рідною чеською мовою, однак, вся його творчість випромінює незнищенну любов реемігрантів всіх поколінь до рідних сіл і міст, Волині і України. На жаль, поет є маловідомим українському суспільству. Приємно відзначити те, що вірші його вже перекладаються українською мовою.

В останні роки з'явилося багато наукових праць про чесько-українські культурні взаємозв'язки. Значним внеском у розвиток чесько-українських культурних відносин стало проведення кафедрою україністики Оломоуцького університету (Чехія) Міжнародних наукових конференцій «Україністика на порозі нового століття і тисячоліття: проблеми мови, літератури і культури», в якій беруть участь викладачі Житомирського державного університету імені Івана Франка. Ці конференції, які згодом стали симпозіумами, проходять два роки і їх було уже 7.

Піднесення українсько-чеських культурних взаємин в умовах незалежності нашої держави до рівня європейських культурно-освітніх структур сприяє створенню самобутніх творів у літературі, музиці і живопису митцями обох народів.

Отже, колонізація чехів на Волині 60-70-рр. XIX дала новий імпульс міжетнічним культурним зв'язкам двох народів, які були закладені ще до імміграції та створила підґрунтя для тісного їх співробітництва в сьогоденні.